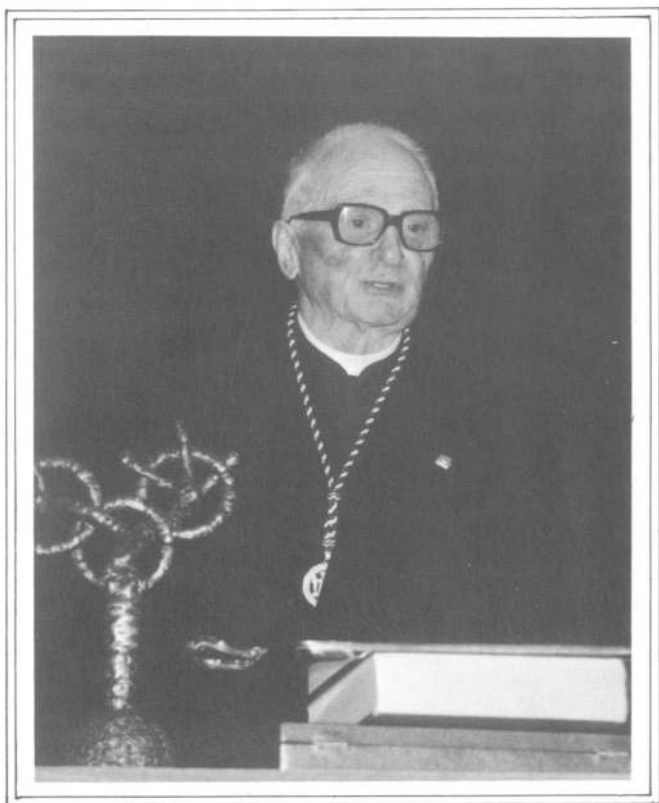

Manuel Lekuona-ri

OMENALDIA

DONOSTIA 23~4~1983

EUSKO IKASKUNTZA - SOCIEDAD DE ESTUDIOS VASCOS

MANUEL LEKUONA ECHABEGUREN

Oiartzunen (Gipuzkoa) jaio zen 1894ko Otsailaren 9an. Bere ikasketak Gasteizko Seminarioan egin zituen, eta bertan irakasle bezala aritu 1917tik 1936ra arte. Eusko Ikaskuntzako bazkide da 1919az geroztik, eta Literatur Saileko buru 1934-36 eta 1979-83 artetan. 1978az geroztik Elkarteko betirako bazkide.

Euskaltzaindiak 1919az geroztik bere bazkide ur-gazleetako du, eta 1950ean euskaltzain oso izendatzen, gerora 1967-70 artean Euskaltzaindiaren Lehendakari delarik. Bera izan zen 1924an Gasteizko Seminarioan sortu zen Kardaberaz Akademiaren eragilerik sutsuena eta euskal idazle berrien sustatzaile amorratua. Iker-tzaile eta Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko Bazkidea.

Euskararako itzulpena egin zuten itzultzaile taldearen zuzendaria. Españako Ifarraldeko Teologia Fakultateko Doctor Honoris Causa, Gasteizko bere Egoitzean. Hitzaldi eta ikasketa ugari banatu du mila lekutan.

Euskarazko bere lanik garaienak: Gabon Kantak (1933); Iesu Aurraren bizitza (1948); Gorozikatik Gurutzia (1952); Zigor (1963); Bi antzerki ta itzaldi bat (1965); Idazlan guztiak: Aozko literatura, Eusko Etnografia, Arte-Izti, etab. (1978).

Gaztelerazko bere lanik nagusienak: Métrica vasca (1918); La poesía popular vasca (Eusko Ikasketetako V Biltzarrean - 1930); Literatura oral euskérica (1935); Del Oyarzun antiguo (1959); Literatura oral vasca (1964); La Parroquia de San Pedro de Lasarte (1971); Arte Vasco (1982).

Bere gain hartu zuen Axularren Gero-ren laugarren argitalpena eta hitzaurrea ere egin.

Lankide izana da: RIEV, Revista Internacional de los Estudios Vascos, Euskalerriaren Alde, Eusko-Folklore, Euskera, Egan, Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País, Euzko Gogoia, El Bidasoa, Rioja, Oiarso, Príncipe de Viana, Berceo, Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Muni-be, Kardaberaz Bazkuna, Jaunaren Deia, Aránzazu, Estudios de Deusto, Gure Herria, Fontes Linguae Vasconum, Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra, Eusko Ikaskuntzako Saitetako Koadernoak «Hizkuntza eta Literatura» eta «Artes Plásticas y Monumentales».

MANUEL LEKUONA ECHABEGUREN

Nació en Oyarzun (Guipúzcoa) el 9 de febrero de 1894. Cursó sus estudios en el Seminario Diocesano de Vitoria, siendo profesor del mismo desde 1917 hasta 1936. Miembro de Eusko Ikaskuntza —Sociedad de Estudios Vascos— desde el año 1919, y presidente de la Sección de Literatura los años 1934-36 y 1979-83. Miembro vitalicio de la Sociedad desde 1978.

Euskaltzaindia —Academia de la Lengua Vasca— le cuenta desde 1919 entre sus miembros correspondientes, siendo nombrado miembro de número en 1950 y presidente de la misma en el período 1967-1970. Fundador y motor de la Academia Kardaberaz fundada en 1924 en el Seminario de Vitoria y forjador de nuevos escritores en lengua vasca. Investigador y Amigo de Número de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País - Euskalerriaren Adiskideen Elkartea.

Director del equipo de traductores de los Textos Litúrgicos al euskara. Doctor Honoris Causa de la Facultad Teológica del Norte de España, Sede Vitoria. Ha dictado múltiples conferencias y clases magistrales en numerosos lugares.

Obras más importantes en euskara: Gabon Kantak (1933); Iesu aurraren bizitza (1948); Gorozikatik Gurutziagara (1952); Zigor (1963); Bi antzerki ta itzaldi bat (1965); Idazlan guztiak: Aozko literatura, Eusko Etnografia; Arte-izti, etc. (1978).

Obras más importantes en castellano: Métrica vasca (1918); La poesía popular vasca (en el V Congreso de Estudios Vascos - 1930); Literatura oral euskérica (1935); Del Oyarzun antiguo (1959); Literatura oral vasca (1964); La parroquia de San Pedro de Lasarte (1971); Arte Vasco (1982).

Se encargó y prologó la cuarta edición del Gero de Axular (1954).

Ha colaborado: en la R.I.E.V., Revista Internacional de los Estudios Vascos, Euskalerriaren Alde, Eusko-Folklore, Euskera, Egan, Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País, Euzko Gogoa, El Bidasoa, Rioja, Oiarso, Príncipe de Viana, Berceo, Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Munibe, Kardaberaz Bazkuna, Jaunaren Deia, Aránzazu, Estudios de Deusto, Gure Herria, Fontes Linguae Vasconum, Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra, Cuadernos de Sección «Hizkuntza eta Literatura» y «Artes Plásticas y Monumentales» de Eusko Ikaskuntza.

Teatro VICTORIA EUGENIA Antzokia. 11,30

EGITARAUA/PROGRAMA

lehen zatia/primera parte

TXOSTENAK/PONENCIAS

Parte hartzaileak: Edorta KORTADI, Andrés MAÑARICUA, Lino AKESOLO, Juan M.ª LEKUONA, Iñaki ZUMALDE, M.ª Asunción ARRAZOLA, Xabier AIZARNA eta José Miguel BARANDIARAN.

Entrega e institucionalización del «Premio anual Manuel Lekuona de Eusko Ikaskuntza» / «Manuel Lekuona Eusko Ikaskuntzako urteroko Saria» ematea eta eratzea.

bigarren zatia/segunda parte

EUSKADIKO ORKESTA SINFONIKOA

Preludios Vascos P. DONOSTIA

a.—Oyanian

b.—Mutillen karrika eresiak

Zigor F. ESCUDERO

a.—Aria de barítono

b.—Txalaparta

Umezurtza J. OLAIZOLA

Hassan y Melihah J. M. USANDIZAGA

Espatadantza J. GURIDI

de la ópera «Amaya»

zuzendaria/director: Enrique JORDA

D. José Miguel Barandiarán hace entrega del Premio «Manuel Lekuona de Eusko Ikaskuntza» 1983 a Don Manuel Lekuona en el Teatro Victoria Eugenia.

AURKEZPENA - PRESENTACION

Edorta Kortadi

Agintari agurgarriak,
Jaun-andreok, egunon.

Eusko Ikaskuntzaren izenean, bertako Idazkari Nagusi naizenez, Manuel Lekuona jaunari egiten zaion omenaldi hau bideratu duzuenoi, hona bildu zareten guztioi, nahiz urruti izan gurekin izpirituz bat egiten dutenei, nire esker ona eta nire agurra.

Nire esker ona, poliki poliki eta guztion artean gure herri hau osatzen ari garenean, Justo Garateren hitzetan «the right man in the right place», gizon bakoitza dagokion lekuan jartzen ari garelako.

Eusko Ikaskuntzaren lehen aldian ohizko izan den bezala, eta halaber bigarren honetan, bertako bazkideek eta erakunde babesleek, euskal Diputazioak, elkarteak sortu zutenei eta semerik ospetsuenei omen eta ohore aitortzen diete.

Oraindik gu guztion gogotan daude Jose Migel Barandiaran jaunari eta Manuel Irujori eskainitako Omenaldiak. Orain Manuel Lekuona jaunaren txanda etorri da. Manuel Lekuona, ikertzaile, etnografilari eta historiagile ospetsua, idazlea eta euskerazalea, arte-ikerle eta

arte-lanen bilatzailea. On Manuel da, Jose Angel Garcia de Cortazar historiagileak dioenez, Vicens Vives-en historia osoaren hildotik jakintza-arteko analisisiaz euskal izakera oparo eta katramilatua erainutu duena. Bere lan osoak, Kardaberaz Bazkuna argitaratzen ari dena, hor daude lan enziklopediko bezala eta aholku lan derrigorrezko bezala.

Manuel Lekuona Etxabeguren jaunak, bestalde izan ditu lehendik ere omenaldiak —herrietan eta probintzian onespén akademikoak eta ohoreak— baina Euskalerriak eskainitakoa falta zitzaion. Guztiok egindako omenaldia, liskar eta interesen gainetik, bere sortzaile eta jakitun lana aitortzeko eratua. Gizona eta kasu honetan sinistuna bere lan zabalarekin, jakintza-arteko horrekin, enziklopediko horrekin —ondoren nik baino jakintsuago batzuk azalduko duten bezala— uztartuko zuen Omenaldia. Guk gaur eskaintzen dioguna.

Excelentísimas autoridades,
Señoras y Señores, muy buenos días a todos:

En nombre de la Sociedad de Estudios Vascos y como Secretario General de la misma, a todos cuantos habéis hecho posible este homenaje a D. Manuel Lekuona, a todos cuantos estáis aquí presentes, y a todos cuantos desde los lugares más alejados os unís a nosotros en espíritu, mi agradecimiento y mi saludo.

Mi agradecimiento porque poco a poco y entre todos, vamos construyendo el pequeño puzzle del país y vamos colocando en expresión de Justo Gárate «the right man in the right place», a cada hombre en su sitio.

Como ha sido tradición en la Sociedad de Estudios Vascos en la primera época y también ahora en la segunda, los socios de la misma y las instituciones protectoras, las Diputaciones vascas, rinden homenaje y

reconocimiento a sus socios fundadores y a sus más preclaros hijos.

Están todavía recientes en nuestra memoria colectiva los Homenajes a D. José Miguel Barandiarán y a Don Manuel de Irujo. Le toca ahora el turno a D. Manuel Lekuona, insigne investigador, etnógrafo e historiador, escritor y euskerólogo, artígrafo y buscador de obras de arte. D. Manuel es al decir del historiador José Angel García de Cortázar, uno de los primeros investigadores del país, que siguiendo las pautas de la historia total de Vicens Vives ha utilizado el análisis interdisciplinar para proyectarlo sobre la rica y compleja realidad vasca extrayendo del mismo múltiples y valiosos resultados. Su obra total, en vías de edición por Kardaberaz Bazkuna, está ahí como gran labor enciclopédica y como incuestionable obra de consulta.

D. Manuel Lekuona Echabeguren, por otro lado ha recibido ya homenajes —locales y provinciales, reconocimientos académicos y honoríficos— pero le faltaba un Acto de Homenaje público del País Vasco. Un homenaje colectivo, en el que por encima de desacuerdos e intereses se reconociera la labor del creador y del científico. Un homenaje en el que la figura del hombre, y del creyente en este caso, se uniera a la de su amplia obra, multidisciplinar, enciclopédica, que será concisamente estudiada a continuación por voces más autorizadas que la mía.

D. Andrés de Mañaricúa, historiador, hablará del aspecto humano de D. Manuel, aspecto éste que se olvida con frecuencia en los homenajes a los científicos.

El académico Lino Akesolo, hará un breve balance de su aportación en el campo de la lengua vasca y de la euskerología.

El historiador Iñaki Zumalde tocará su vertiente histórica y etnográfica.

La Doctora M.ª Asunción Arrázola, glosará la figura de D. Manuel en el campo de la historiografía artística.

Terminada esta primera serie de ponencias tendrá lugar por parte de D. José Miguel Barandiarán, Presidente de la Sociedad de Estudios Vascos, la institucionalización y entrega del Premio Anual Manuel Lekuona de Eusko Ikaskuntza, que se otorgará a una personalidad que se haya distinguido por su obra total (opera omnia) en favor de la Cultura Vasca y que en esta primera edición ha sido concedido por unanimidad a Don Manuel Lekuona Echabeguren.

El Premio será concedido anualmente por la Junta Permanente de la Sociedad y consistirá en una escultura en bronce realizada por el escultor hondarribitarra Remigio Mendiburu con el motivo del roble, símbolo de la Sociedad.

D. Xabier Aizarna, Diputado General de Guipúzcoa, en nombre de las Diputaciones vascas de Alava, Guipúzcoa y Vizcaya, hará entrega de diversos obsequios a D. Manuel Lekuona.

Habiéndose sumado al Acto, Euskerazaintza, le hará entrega de un obsequio su secretario D. Jesús Gaztañaga.

Cerrará la primera parte del acto Don Pedro Miguel Echenique, Consejero de Educación y Cultura en nombre de Eusko Jaurlaritza.

En la segunda parte del Acto Académico-Homenaje intervendrá la Orquesta Sinfónica de Euskadi bajo la dirección del maestro Jordá interpretando diversos autores vascos entre los que destaca el maestro Francisco Escudero con varios momentos de la Opera Zigor, cuyo texto fue realizado por D. Manuel Lekuona. A la Orquesta Sinfónica de Euskadi, que ha querido sumarse también a este homenaje, nuestro agradecimiento más profundo.

ASPECTOS HUMANOS DE DON MANUEL

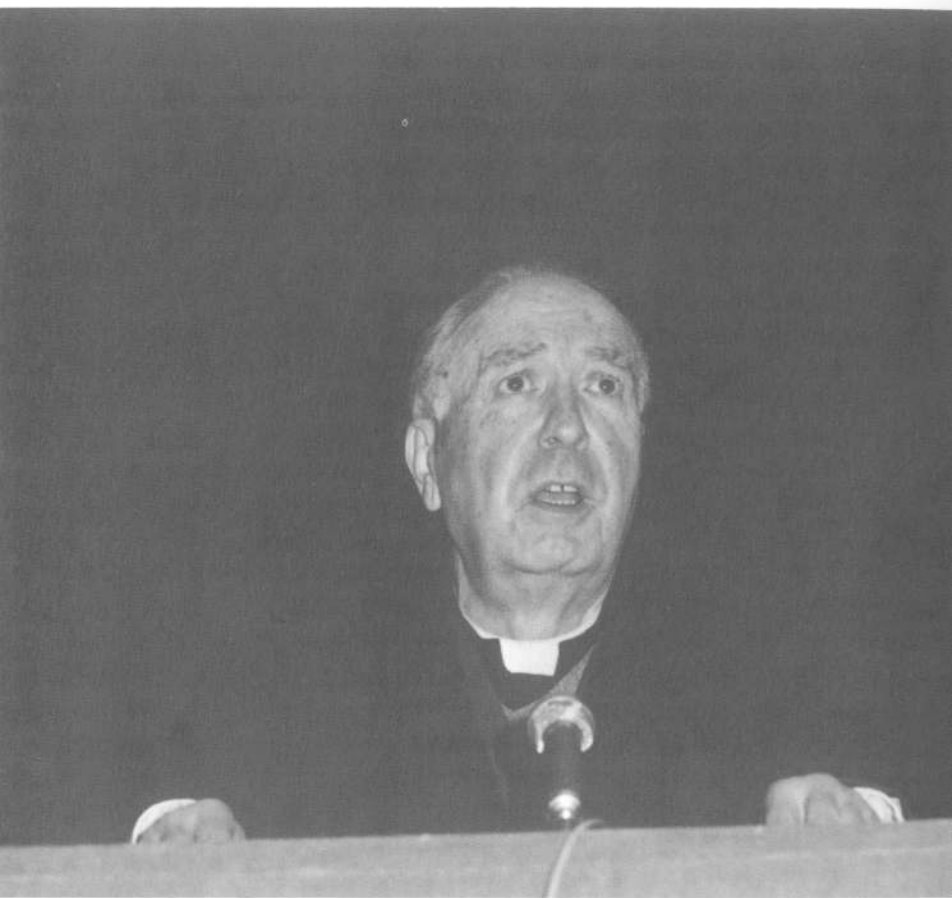
Andrés Mañarikua

Dignísimas autoridades, amigos todos, mi querido Don Manuel:

Es la cuarta vez que me invitan a tomar parte en un homenaje a D. Manuel Lekuona. Fue el primero allá en su villa de Oyarzun hace unos cuantos años. Después en la publicación de los estudios dedicados también en su homenaje y finalmente en Vitoria cuando la Universidad Eclesiástica, sede de Vitoria, tuvo a bien nombrar a D. Manuel, Doctor *Honoris Causa* en Teología.

Ha habido una razón especial, que me ha movido, a aceptar esta invitación. En primer lugar, la persona de D. Manuel, de la cual tantos y tan gratos recuerdos conservo a lo largo de mi vida. En segundo lugar, ha sido, el que me habían asignado como tema para estos minutos, precisamente, la faceta humana, la personalidad humana.

Más de una vez he comentado que, cuando se realizan homenajes a las personas, con frecuencia en estos homenajes, no se hace ninguna mención a la personalidad humana del homenajeado. Hay homenajes que se hacen al científico, al literato, al artista, al político y,

Andrés Mañaricúa en su disertación.

sin embargo, tenemos que reconocer, que el homenaje primero y principal, cuando éste es debido, es el homenaje al hombre. Si la persona no merece ser homenajead, por su conducta humana, por su ser humano, sobra todo lo demás. La base para todo homenaje, debe ser la persona humana, el comportamiento humano. Si éste no lo merece, todo homenaje quedará manco. Y aquí precisamente es la persona la que merece el homenaje.

Me piden que trace en diez minutos una semblanza humana de D. Manuel. Imposible de condensar en tan pocos minutos lo que debería decirse. Por eso yo me voy a limitar a resaltar una que, para mí, es nota fundamental en el comportamiento de D. Manuel. Una nota en él tan radical que yo creo puede decirse que refleja toda su persona.

No creo, que nadie que haya conocido a D. Manuel a lo largo de su vida, ponga en duda que la característica fundamental en el comportamiento de D. Manuel en su vida a través de vicisitudes ciertamente muy varias, muy diversas y no siempre favorables, es la nota de su fidelidad. Fidelidad en primer lugar a su sacerdocio. Me limitaré a leerlos unas líneas cortas que Monseñor Argaya, obispo a la sazón de San Sebastián, escribió en el prólogo del libro de su Homenaje:

«... por encima de estos valores literarios y científicos, meritísimos, el Obispo y el Pueblo hemos visto siempre y en todo en Don Manuel al Sacerdote. Su proyecto de vida sacerdotal ha sido más o menos el conocido de Juan XXIII: orar, formarse bien, estar al día, hacer mucho, invitar a la juventud sacerdotal a seguirle, a ayudarle, a continuar su obra».

Con estas palabras de Monseñor Argaya creo que sobra todo lo que pudiéramos decir sobre este aspecto de la fidelidad de D. Manuel a su sacerdocio. Fidelidad

a la Iglesia en sus instituciones, su liturgia, su vida social.

Fidelidad de D. Manuel a su Pueblo, a un Pueblo que ha sido objeto de su amor y de su estudio, que lo ha estudiado precisamente en las realidades más entrañables de su propia vida, de la vida de ese Pueblo: su lengua, su historia, la mentalidad popular, la literatura popular.

Su fidelidad al trabajo: trabajo constante, trabajo no siempre en circunstancias favorables. Trabajo en Vitoria como Prefecto del Seminario. Trabajo en el destierro, llamémosle por su nombre, en Calahorra. Trabajo siempre.

Fidelidad a la amistad. Hombre siempre presto a ayudar, siempre presto a poner sus conocimientos, al servicio de los demás.

Y para terminar, diría, que fidelidad también a sí mismo. A D. Manuel le hemos conocido siempre sereno, dueño de sí mismo, constante a lo largo de toda su vida. El mismo Monseñor Argaya decía en su prólogo.

«Le ha tocado en ocasiones practicar el arte difícil de callar, de olvidar, de disimular, de ignorar, de eclipsarse. Jamás Don Manuel se ha constituido en su propio ídolo».

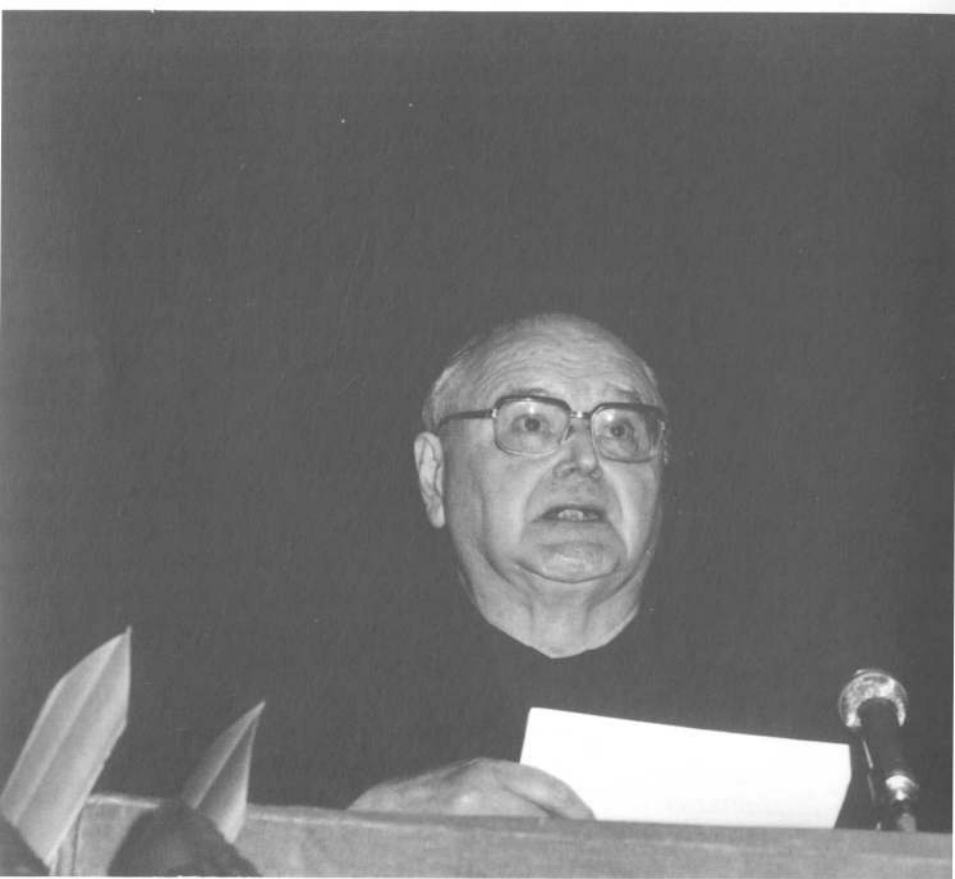
Siempre le hemos encontrado él mismo, aunque cambiaran las circunstancias. Cambios radicales de los días de prefecto de Vitoria, antes del año 36, a los días de sus investigaciones, de su retiro en Calahorra, perdido entre los papeles del archivo, más de uno de los cuales quizás las primeras manos por las que pasaron después de ser producidos en su día, fueran precisamente las manos de D. Manuel.

Cordial y sobrio en sus manifestaciones. Como prueba de su sobriedad ya tradicional, recordaré un dato, que los que fueron compañeros nuestros del Seminario, no lo ignoran. Con frecuencia D. Manuel cuando tenía

que hacer una advertencia, se limitaba simplemente a una presencia. No decía quizás, ni una sola palabra; su presencia, su mirada, bastaba. ¿Para qué más? Pero al mismo tiempo cordial. Cordial, no con una cordialidad exuberante y pegajosa. Una cordialidad también sobria, pero auténtica y arraigada en su ser.

No puedo extenderme en estos minutos en hablar de las facetas humanas de D. Manuel. Yo simplemente para terminar os diría, que D. Manuel ha dedicado muchísimas horas a la enseñanza oral, muchísimas horas también a la enseñanza por escrito y, sin embargo, los que fuimos sus discípulos o seminaristas, la principal lección que hemos recibido de él es precisamente, su vida. La mejor lección D. Manuel, la que debemos agradecer todos, ha sido sencillamente el espectáculo de su vida, este ejemplo que nos ha dado de cordialidad, de laboriosidad, de constancia, de regularidad, de serenidad, de paz.

Por todo ello, por esta lección, la más constante en su vida, la más preciada para todos nosotros, en estos momentos, además de darle la enhorabuena por lo que celebramos, no puedo menos de decirle: *D. Manuel, eskerrik asko.*

Lino Akesolo bere mintzaldian.

MANUEL LEKUONA ETA AOZKO EUSKAL-LITERATURA

Lino Akesolo

Urte mordo ederra da, ia irurogei eta amar urte, gaurko omenaldiko gizon onek zorionezko etorrera egin zuela gure literaturaren alorrera. Zorionezko etorrera benetan, batez ere, gure aozko literaturarentzat. Ordurik egokienean etorri zan bera, ain zuzen, gure erri-literatura burua jasotzen asia zegoen garaian.

Luzaroegi egon izan gera euskaldunok munduan erri mututzat. Izkuntza berezi baten jabe izan arren, iñolako literaturarik gabekotzat geunden, izkuntza au gauza ez balitz bezala ezer baliozkorik edo aintzat artzekorik adierazteko. Edozein erri-literaturari gutxi esten zioten aldietan, gurea gutxiestekoago izan bear, eman ez baitzuten alerik aurkitzen.

Gaur gauzak aldatuxe dira. Erri-literaturei etorri zitzairen beren garaia. Gureari ere bai, noiz baiten, eta gero eta ezagutuago degu, ikertuago eta ederretsia. Emeretzigarren mendean asirik, ainbat aztertzaile saiatu izan dira, bai gure artean eta bai atzerritarren artean, gure folklore altxorrak billatu, bildu eta munduan zear ezaguerazten. Atzerritar baten aldamenen euskaldun bat aipatzearren, orra Iztueta eta Michel, Sallaberri eta

Webster, Arakistain, Santesteban, eta Vinson. Eta gure mendean sartuago, orra euskaldun mordoa: Azkue, Aita Donostia, Barbier, Barandiaran, Mayi Ariztia...

Ondorena ba dakigu: guztien artean ez dute uzta urria bildu: ipui, esaera, edotariko kanta eta bertso zaar eta bertso berri. Arrobia ez da agortu oraindik. Billatzaille eta biltzailleon lana ez da izan edonolakoa. Eta, bertatik, orra aztertzaillen egitekoa asi. Orra Lekuona jaunaren ordu berezia.

Esan dudan au ez beza iñork gaizki ulertu. Ez dut esan nai Lekuona bera billatzaille eta biltzailleetako izan ez degunik. Gazterik agertzen zaigu olako lanetan buru-belarri sarturik, eta ala iraun du bere bizi guztian. Billatzaille eta biltzaille, leenik, bere ekitez, eta, gaiñera, lankideen bitartez, Gazteizko apaizgai euskaldunak lankide arturik. Lekuonak badu, bai, bere lekua alor onetan billatzaille izan diranen artean. Barandiaran eta bera, garai batean, bateratsu ibilliak dira, elkarren sustatzaille eta laguntzaille. Biek, apaizgaien irakasleen opor-egunak ongi baliatzen zituzten olako lanetako. Baiña, ori bai, Lekuonak billatzaille-lana aurrera eramango du, baiña eztertzaillen-lanetan nabarmenduko da geiago, Biltzailleen lanari gaillurra jarriko dio, gure erri-literaturaren barrunbeetan sartuaz.

Ordu egokian gizon egokia etorri zitzaion literatura oni. Gizon egokia, artarako jaioa bezalakoa. Lekuona-rengan erri xeeak eta gizon eskolatuak uztarketarik zorionezkoena egin dute. Erritik seminariora eta seminariotik errira ibillia dugu. Erritik atera dan mutillari seminarioak begiak zabaldu egin dizkio; kultura nagusien giro eta barneetan sartu du; tresna berriak, teknika berriak jarri dizkio eskuetan. Gero, argi berriak buruan eta tresna berriak eskuan, bere errira itzultzen da, bere erriko kulturara eta erri-literaturara zuzentzen du bere begi zorrotz argia. Eta or dator azter-lana, ea non eta zertan diran bateko eta besteko kulturak berdin edo ezberdin,

ea zertan dan batetik besterako aldea, ez zertan datzan gurearen berezitasuna.

Eskolak eman dizkion argiak ongi daude; baiña gure azterlari onek besterik ere badu, egin nai duen azterlanerako egokiagotzen duenik: barrutik datorkion argi, euskal-girorik jatorrenetakoan bizi izanak eman diona. Euskalerriko txokorik euskaldunenetakoan jaio eta azia degu, euskal-gogoa garbienik gorde izan duen erri bateko semea. Giro ortan bizi izan da aur-aurretarik, bertsolaritzak eta beste euskal-animaren agergarri askok ainbesteko oiartzuna izan duten Oiartzunen, eta or edan du euskal-anima ori ulertzeko sena, euskal-sen berezia. Euskal-animan sartzeko euskaldun jatorra izan eta euskalduntasuna barne-barnean eraman bear da, eta gero olerkari begiak izan. Eta olaxe, olerkari-begiz, maite-begiz urbildu animara eta aren barneak argitu. Orixe egin du gure oiartzuar jatorrak, olaxe urbildu da gure aozko literaturaren barne-muiñak ulertu eta adieraztera. Olaxe egin zaigu gure arteko bertsolaritzaren, gure koplazarren, eta gure aur-kanten aztertzailezorrotz eta argitsuena.

Baiña goazen poliki-poliki. Itzaldi labur batean ez dago Lekuonak eremu onetan egin duen lan guztiaren berri ematerik ez eman bearrik. Era batera edo bestera, bere bizi guztian ekin dio lan oni, gure aozko literatura argitzeari. Eta gai onetan oiñarrizko lana, osoena eta sakonena zein dan edozeiñek daki: «Literatura oral euskérica» liburua, 1935n argitara emana. Ez du ala ere leenbizikoa. Leenago egiñak bazituen beste bi, emen aipatu bearrekoak «Brabanteko Jenobeba» bere itzaurrearekin, eta Eusko-Ikaskuntzaren Bergarako Batzarrean 1930n irakurritako itzaldia.

Zer da Brabanteko Jenobeba ori? Joan Kruz Zapi-rain, Errenderiko bertsolariak, ondutasko poematxoak, eskolarik batere gabeko bertsolari batek egiña, emazteak arratsean Jenobebaren bizitza irakurri ala, gabaz ocan senarrak bertsotara aldatua. Urrengo egunean, senarrak

bertsoak kantatu ala, emazteak paperera aldatzen zizkion, bizitza guztia osatu arte. Poematxo ori Lekuonak argitaratuko du eta itzaurre batez ornitu. Eta itzaurre ortan azaltzen dira gure arteko bertsolaritzaren aibat berezitasun gogoangarri: bertsolarien oroimen azkarrak, asmatu dituen bertsoak buruan artu eta gordetzeko; bertsoen egokitasuna, tinkotasuna; kontaeraren bizkorra, alkar-izketen bizia eta laburra, estrofa bakoitzean azken bertsoak duen garrantzia eta indarra. Azken-bertso ori, poema ontan, ez da, ziri edo zirtozkoa izango, bertsolarien saioetan izan oi dan bezala; baiña, bai, gaiari dagokionez, gogoeta edo esaera sakontxoagoren bat, edo beste uste gabeko zerbait, edo urrango bertsoarekin giltz egingo duen zer edo zer, kontaerari bizitasuna emango diona. Dena, bertsolaritzaren legeen arabera. Orasi da Lekuona bertsolaritzaz bere leen argibideak ematen.

Bergarako itzaldian sakonago eta edatuago jorratuko du gai bera. Gure erri-musikak, esaterako, eder-iritzi zabal irabazia zuen, artan jakintsu ziranak arriturik zeuzkan, baiña gure erri-literaturak eta bertsoak ez. Gauza arlotetzat zeuzkaten. Gure oiartzuarra ez da iritzi ortakoa, eta gure bertsolarien eta kopla zaarren aldera ateratzen da, aien muiña eta aien literatur-balioak luze eta zabal argitan emanez. Itzaldia 1930koa da, baiña ez zen argitaratu andik laugarren urterarte. Bitarte ortan gaiok sakonago arrotzeko astia artzen du, eta orra non dorrren 1935n urrango lana, Lekuonaren maisu-lana: «Literatura oral euskérica» (Colección Zabalkundea, 17, 168 orrialdeko liburua). Beste bi argitaraldi izango ditu (Colección Auñamendi, zerbait geiturik, 224 orrialde) eta oraintsuago, (Kardaberaz Bilduma, 22, 259-540).

Liburu ontan dugu gure erri-literatura, bapateko bertsolaritza, bertso-paperetakoa, kopla zaarretakoa, aurkanta eta jolasetakoa, zeatza azaldu eta argi berritan jarria, bakoitza bere lege eta teknikarekin.

Argi berritan dugu or bertsolarien trebetasuna, bapatekotasuna. Leenbizi, azkenengo puntua, punturik zorrotzena asmatu; gero, arekin bat egiteko puntu egokienak bururatu, eta ezarian bai arian, goitik beera, arranoa bezala, azkenengo puntura jetxi. Aurreko puntuak azkenarekin egokien tajutzean, ortan datza eta or ageriko da bertsolariaren bertsolari-sena eta balioa. Eta bapatean, begien itxi-iriki batean asmatu eta egin bear du dena. Bertsolari onak, erriak ongi artzen duenak, olaxe egingen du.

Kultura aundi direlakoei agur aundi egiten dieten askok trakets eta nardagarri aurkitzen zuten gure bertsolarien lana, bertso etenez, elkarrekin aririk edo ikustekorik gabeko bertsoz betea. Lekuonak emandako argibideak olako iritzi-miritzi eta arbuioak deuseztu eta aienatzera etorri dira. Bertsolariek badute beren aria, ez daude beren logikarik gabe, askotan atzekoz aurrerakoa badirudi ere.

Argi berria dakar gure azterlari onek kopla zaarretarra ere. Kopla zaarrok antziña bateko koplarien baten bertsoak ditugu, noski. Gero, erriak beretu eta gizaldiz gizaldi erriaren aotan gureganaiño iritxi zaizkigu. Gabon, Urte zaar, Santa Ageda, Donibane eta Iñauterietako errondetan, eztaietan eta plazetako dantzetan izan dute beren leku berezia. Badute beren tankera, askori bitxi xamar egiten zaiona; bi erditan banandurik daude, itxuraz bata bestearekin aririk ez duela. Leenengo erdiak inguruko edo izadiko ikusgarriren bat aipatezen du; bigarrenak darama koplakariak esan nai duena. Onoko au, esaterako, oso ezaguna da:

Eder zeruan izarra,
errekaldean lizarra;
etxe ontako nagusi jaunak
urregorrizko bizarra.

Batak ez duela lokerarik, aririk bestearekin? Azalez eta itxuraz ez; baiña muiñez eta barnez, bai, Lekuonak

argi aski jartzen duenez. Elkarrekin iñolazko lokerarik gabeko bertso erorik ez zuen erriak onartuko eta are gutxiago elkarrekin loturik mendez mende oroimenean atxiki eta gordeko.

Mundu ontan sarturik, Lekuonak badaki noizik bein bere murgilaldiak egiten mendeetan zear atzeraka, ea olako edo alako koplak noizkoak, nolako girotan sortuak izan daitezken. Eta batzuk artzai-arokoak, nekazari-arokoak, magiazko girokoak, erdi-arokoak dirala aurkitzen du. Bakoitzak ematen dio ariren bat noizkoa degun antz emateko.

Lekuonaren iker-lan auetan, aur-kanta eta jolasak sail berezia, oso maitez ikertua osatzen dute. Mundu liluragarria aurren mundua! Beren kanta eta jolasetako izkuntzak askotan misteriozko oiartzuna ekartzen digu belarrietara. Nork ulertu eta ulerteraziko izkuntza ori? Mundu ortara ere zorrozuko du Lekuonak bere begia eta bai argitasunik eman ere. Ez du or aurkitzen umeke-ri utsezko oiartzunik, ez eta ere jolas-neurria markatzeko tilili-talala utsa denik. Aurren kantak, izan, nagusiek egiñak dira, eta ez daude beren esan-naitxorik gabe. Ama batek nola dakian, itxuraz onomatopei utsezko soinu artean *kutun* itzaz kate zoragarria egiten, aurrai lo eragiteko: *Tunkurrunku, ttunkuttunku, ttunkurrunkutuna*, edo ta, aurra esnaturik duenean, *ttiki* itzaz, gauza bera, kate berdintsua josten: *Ttikirriki, ttiki-ttiki, ttikirriki tona*. Orrelaxe, kanta oietaz amaika xeetasun argigarri ematen badaki Lekuonak, aur eta amen biotzetaraiño sartzen dakian begi argiaz ikusita. Aurren mundua bere berea du. Eta ez du aski izan mundu ortan sartu eta literatura ori aztertzea. Literatura orren aberasgarri, aurrentzako kanta eta jolas berririk ere asmatu du eta txukunki argitara eman.

Olaxe gure erri-literaturari buruzko ikuspegi berri eta ustegabekoz beterik daukagu Lekuonaren liburua. Badakit ene txostentxo au motel, otz eta motz gelditzen dala arlo ontan Lekuonak egindakoaren neurria emate-

ko. Orregatik, esan ditudanen osagarri, gizon siñisgarriago batzuen aitormen bat edo beste ezaguerazi nai dizkitzuet emen.

Eta ona, guztien aurrenik, Jorje Oteiza. Bakan eta bikaintzat dauka onek oiartzuarraren lana. Batez ere sakontasuna, eta gizon jakintsuen zintzotasun eta zeaztasuna aurkitzen dizkio. Aozko literaturari buruzko liburuan emandako argibideak oso bikaintzat dauzka. Oteizak garbi aitortu du euskal-kulturaren ikertzaileen artean Lekuonari zor diola berak argirik geien; onenganik ikasi duela beste iñorganik baiño geiago.

Pelai Orozko idazleak bein eta berriz irakurri du «*Literatura oral euskérica*» liburua. Leenbiziko aldiz, liburua argitara berritan, gure zorigaiztoko gerratea sortu aurrean, eta ona nolako eraso egin zion, berak aitortu duenez: «Liburu orretan, bat-batean, mundu berri bat iriki zitzaidala aitortu bear det. Ordutik urte asko igaro dira eta ur asko pasa da gure zubipetikan. Baiña ala ere, oroitzen naiz gaur bertan balitz bezela, nere orduko arrimen galantaz. Gero, beste batzutan, askotan ez esateko, berriz irakurri det Don Manuelen zorioneko idaztia, eta ainbat eta ainbat gustatzen zaitala iruditzen zait. Nere iritziz, Don Manuel da —Oteizarekin, bakoitza bere aldetik— gure sikolojiaren ezkutapenetan geiena sakondu duena, eta gure anima nola dan jakin nai dutenentzat «*Literatura oral euskérica*» eta «*Qousque tandem*», oiñarri liburuak dira, dudarik gabe». Eta ona azkenean zer gaiñeratzen duen: «Don Manuelekin beti ikasten dala zer edo zer, bai bazkari batean, edo billera batean, edo baita ere kalean bost minutuko izketatxoan».

Itzez urriago, baiña batere ez indar eta mami gutxiagokoa da L. Mitxelenaren esana. Onek ere «ainbeste bider aipatu eta erabilli du liburu eder ori». Eta bereala au dio: «Bere saillean ez dugu izan geroztik (liburu ori leenbiziko aldiz argitara zenetik) aren ordezkorik ezta inguratzekorik ere. Euskal-gauzetarako gogorik duenak irakur beza lehen bait lehen liburu aberats bezain ar-

gia, ezagutzen ez badu. Ezagutzen duenak ez du iñork ezer esan bearrik, bein ta berriro joko baitu, iñork eragin gabe, iturri garbi orretara» (*Egan*, 1965, 176).

Mitxelenaren itzok, aobero batek esanak ezdiranak, noski, orain emezortzi urte idatziak dira; baiña gaur ere berriz esan daitezkenak diralakoa nago; ezdala gure artera Lekuonak aspalditxo artan eman zigun azterketalan ori berdintzekorik agertu, ez ari urbiltzekorik ere. Lan ain bete eta osozkoa atera zitzaion. Iñork ezer erantsi edo geitu baldin badio, maisu zarrak berak egin du, leengo argitasunak edatu, osotu eta biribiltzeko egin izan dituen ainbat itzaldi eta saiotan. Arlo ontan maisu zaar au bakan eta bakar gelditzen zaigu oraindik: benetan, euskal-kulturarentzat zorioneko orduan etorri zan zorioneko gizona.

Emen eman bear nion azkena nere jardun oni. Baiña zillegi bekik neretik zerbait geitzen. Gure aozko literaturaren maisu argi oni nere oparitxoa ekarri nai diot gaur. Arratiako kopla zaarretako bat da, nere errian entzun eta ikasitakoa. Lekuonak olako asko baditu ere, nere ustez au ez du ezagutzen. Ona koplaxoa:

Mendirik mendin lainoa,
adarrik adar usoa;
ez zuk, laztana, besteri emon
zeure mosutxu gozoa.

Zein girotako kopla dan agirian dago. Maitaleak maiteari, beste iñori biotza eman ez dezaion, egiña. Baiña nik emen Euskalerriak Lekuona gazteari beiñola kantatutakotzat ulertzen dut. Nork ezdaki ixilleko txistu eta dei askok jotzen dutela gazte baten belarrira? Apaiz gaien belarrietara ere bai: «Begirazak beti gora eta gorago, kultura aundi ospetsuenen barrutietan sar adi, jo zak gorengo eliz-mailetara».

Asi-berrian, bere gaztetan orain maisu zaar degun onek entzun zuen, noski, aldameneko maisutzakoen batek esanik, ea zergatik zebillen uskerietan sartuta, base-

rritarkerietan murgildurik. Lekuonak, bere musuaren gozoa galdu gabe, ez zien olako txistu eta erausiei jaramonik egin, bere erritik zetorkion deiari erantzun zion. Eta orduan erabakitako bidean iraun du, bere erriaren kultura eta anima aztertzen. Laiñoa mendiari bezala lotu zaio bere lanari, gure kulturaren illunpeak argitzen. Usoa adarrik adar bezala ibilli da, kultura orren agergarri diran puskak biltzen, guztiekin bere erriari bizi guztiko oparia eskeintzeko. Bere erriari leial iran du beti, bere biotza eta lana bere apaizgoari eta bere erriari baizik eman gabe.

Eta gaur, Euskalerriak eta euskal-elizak biotzez eskertzen dio bere leialtasuna eta ixil-ixillik burutu duen lana, jakintza-gizon jator baten eta elizgizon leial baten lan ederra. Eta onekin, ez dugu egiten zuk, On Manuel, aotan sarri erabiltzen duzu esaera bat bete besterik: *Duanari duana zor zaio.*

M.ª Asunción Arrázola, Dra. en Arte.

HOMENAJE A DON MANUEL DE LEKUONA

M.ª A. Arrázola

Quiero, Don Manuel, que mi intervención, en este acto, le haga revivir aquellos días y meses, en los que trabajamos mucho los dos, cuando yo le pedí que me ayudara en el estudio del *Renacimiento en Guipúzcoa*, y en los que me enseñó, entre otras mil cosas, a gozar ante el hecho artístico, principalmente plástico.

Cuando hace algunos años, me vi en una ocasión parecida, pero en distinto escenario (la parroquia de Oyarzun), no encontré otro tema que nos fuera más entrañable, que recordar aquel tiempo, en el que recorrimos nuestra tierra, una y otra vez, en todas direcciones y altitudes. Porque los artistas vascos no se habían limitado sólo a los núcleos urbanos de mayor o menor importancia, sino que en la Guipúzcoa rural, en la agrícola y pastoril, que Vd. contemplaba con emoción, nos dejaron huellas de su arte y de su fe hace más de 500 años. Allí, en Alquiza, Berástegui, Elduayen, Gaztelu, Goyaz, Hernialde, Oreja, Urquizu, Cerain, Mutiloa, Alzaga, Asteasu, Cizurquil, Garagarza, Ezquioga, Ichaso, los dos Alzo, etc., encontrábamos siempre aquello que Vd.

sabía que existía y que, al volverlo a ver, le arrancaba expresiones como éstas: «¡Aquí, tiembla el misterio! ¡Aquí, suena el pandero! ¡Qué hombres, qué hombres aquellos!

¡Qué alma, qué alma la de Vd., Don Manuel, que vibraba con emoción incontenible ante la bondad y la belleza!

Imborrables los encuentros, con aquellos hombres, que, como le dije en Oyarzun, parecían sus amigos o compañeros de las mesas de la escuela o sus comensales habituales: Anchieta, Bengoechea, Jerónimo de Larrea, Joanes de Iriarte, entre otros muchos.

Sin embargo, ante Juan de Anchieta, ante sus maravillosas obras, expresión de un temperamento de artista, pero tremendo y brusco, suavizado algún tanto, por su posible paso por Roma, se sentía Vd. un poco más a distancia. Es que Anchieta era Anchieta. Y, como cuando Vargas Ponce, escribiendo a Céan Bermúdez, desde Deva, en setiembre de 1802, sobre un documento que había visto en Zumaya, firmado por Anchieta, le invitaba a «quitarse el gorro», así también Vd., Don Manuel, ante el escultor azpeitiano, se quitaba la teja, admirado... La pena es que Guipúzcoa sólo le ofrecía poder contemplar al gran tallista en Zumaya, Tolosa, y Asteasu, aunque Navarra y Castilla eran pródigas en sus obras.

Las maneras declamatorias, las actitudes heroicas, los ceños fruncidos de las esculturas de Anchieta, se le habían quedado a Vd. tan grabados en la retina, que intuía allá, donde pudiera haber algún indicio de su escuela.

Pero su amigo más amigo era Ambrosio de Bengoechea; le llamaba cariñosamente «nuestro Bengoechea» y tenía la suerte de verlo en sus obras, en muchas partes: en San Sebastián, Tolosa, Rentería, Hernani, Zarauz, Berástegui, Alquiza, Gaztelu, Régil...

Bengoechea había nacido con un temperamento amable, suave, sereno, que se manifestaba a través de sus tallas.

Mas, no eran sólo las realizaciones artísticas de «nuestro Bengoechea» las que entusiasmaban a Vd.; admiraba todo en él. Cuando leímos en su testamento, que mandaba se pagasen sus deudas, especialmente 19 ducados a la parroquia del Señor San Martín del lugar de Alquiza, de donde era natural, porque estaba receloso de que los 19 ducados que había recibido, a cuenta del sagrario que para ella hizo, eran más de lo que justamente se le debía, su reacción fue: ¡Qué delicadeza, qué finura de espíritu, la de este hombre!... Y cuando llegamos a la cláusula en la que legaba a su sobrina Magdalena de Urruzola, treinta ducados para ayudar a renovar la casa de Bengoechea, de donde él descendía, su admiración fue todavía mayor: ¡Acordarse de arreglar su casa, el caserío, su caserío... qué hombre nuestro Bengoechea!

Recuerdo que en el Archivo de los Duques de Híjar, en Epila, encontré la cita documental de que Bengoechea era discípulo de Anchieta; lo dábamos por seguro, pero nos faltaba el dato documental (por lo menos a mí, ya que a Vd. le estorbaba, a veces, el documento). Allí, se le decía «Bengoechea el Sordo». Le escribí a Vd. enseguida, contándole lo que había visto y leído, y ¡cuál fue mi sorpresa, al llegar a San Sebastián, casi al mismo tiempo que mi carta! que Vd. ya se lo había contado a Fausto Arocena, a José de Arteche, a Don Manuel Laborde y a no sé a cuantos más de nuestros amigos; y que Arteche se descolgaba, en la prensa, con un artículo inspirado por Vd., en el que comparaba al «sordo Bengoechea» con el «sordo Beobide». Desde entonces, Bengoechea fue «nuestro sordo».

También Jerónimo de Larrea y Goizueta gozaba de su amistad. No sólo porque había trabajado en Oyarzun y porque nos había dejado unas espléndidas esculturas

en la parroquia de San Sebastián de Azpeitia, sino porque, en su faceta de hombre, fuera de la artística, había una cosa que Vd. valoraba y gustaba muchísimo. Jerónimo de Larrea, al casarse con Catalina de Iturburu administraba el caserío de ésta en Ibarra. Catalina llevó al matrimonio, casa, lagar y manzanales. Mientras él vivió, dice Jerónimo de Larrea, en su testamento, hizo lagares nuevos en Sagartoquí y plantó nuevos manzanales, como el manzano de Iturburucu y el de Goyarena.

¡Oh! los manzanales... Don Manuel, con que fruición leía y releía esta cláusula. ¡Léame, otra vez, eso de los manzanales...!

En una ocasión, preparé una charla para la Biblioteca de la Plaza de la Constitución, sobre el *Renacimiento y San Sebastián*. Comenté con Vd. el contenido, antes del acto, y al terminar, me dijo: «no dice nada de los manzanales». No pega, le respondí; hoy no hablo de Larrea. Y Vd., don Manuel, extrañado de mi respuesta, me replicó: «¡Cómo! ¿Qué no pegan? ¡Los manzanales pegan siempre...!».

Cuando hace unos meses, escribí la monografía de Don Martín de Zurbano, alias de Azpeitia, encontré que en su testamento, hablaba también de sus manzanales de Oyarzabal y tuve un recuerdo para Vd. y para Jerónimo de Larrea.

Pero, no aprendí con Vd. sólo lo que se refería a los artistas. No había rincón o recobeco por donde pasásemos, que no tuviera su historia o historieta.

¿Recuerda? ¡Cuántas veces fuimos a Astigarribia! Teníamos que contemplar aquella interesante ventana que Vd. había descubierto y cuyos arcos de herradura nos traían confusos. La iglesia de San Andrés está junto al río Deva, y cerquita, el desembarcadero; hoy un resto de lo que pudo ser por los siglos de la Edad Media. Y... ante aquellas aguas... Vd., como que se perdía..., imaginándose a los peregrinos a Compostela, hacia el siglo XI. Y con tanta riqueza de detalles me lo contaba

todo, que parecía había estado Vd. a su llegada: rotos, sucios, destrozados... Luego, a todos los acomodaba Vd. en el corredor de la parte posterior del templo, para que pudieran pasar la noche...; y al día siguiente, otra vez se reanudaba la peregrinación por la vereda con piedras medievales... marcha de aquellos hombres, que de monte en monte, habían de reunirse con otros peregrinos.

Mas, ¿qué encerraría aquella iglesia de San Andrés de Astigarribia!? ¿Qué podría esconderse debajo de aquel suelo? Algo, que pudiera acreditar la edad de la célebre ventana.

Un día llegó la autorización para poder abrir una tumba; fuimos allá. La sepultura era de piedra y antropomorfa. Yo creo que Vd. tenía cierta esperanza de que íbamos a dar con un tesoro, sino tan importante como el visigótico de Guarrazar en Toledo, sí de verdadero interés. Pero, sólo encontramos huesos... y éstos, relativamente modernos.

No faltó un momento de expectación, al comprobar que había oro, dentro del cedazo, por donde íbamos pasando el polvo de la tumba. Era... la alianza de un bromista, que disimuladamente la arrojó allí. ¿Desilusión? ¡No! Pasamos una hermosa tarde.

Donde hubiera una ermita de Salvatore, de Santiago, la Magdalena, San Martín o Santa Marina, otra vez, un recuerdo emotivo para los caminantes a Compostela.

Le privaba a Vd. la Guerra Carlista, sobre todo, la persona del Cura Santa Cruz. ¡Cuántas veces me dijo: «Allí arriba, en Elduayen, nació el Cura Santa Cruz; aquí, por estos lugares, había unos zarzales, en los que se escondió el Cura Santa Cruz; desde Hernialde se escapó, burlando a los que le perseguían! ¡Oh, el Cura Santa Cruz, qué hombre más valiente...! ¿verdad, M. Arrazola?

Las cuevas, cerca de las que pasábamos, le arrancaban frases admirativas para su amigo D. José Miguel de Barandiarán.

Los puentes tenían su leyenda de brujas o de diablos.

Las casas solariegas, como las de Ipiñarrieta, Balda, Emparan, etc., sabían también de sabrosos o tristes sucedidos que Vd. me contaba.

Y... más allá, el rollo, la picota y contemplándola, casi, casi, el viaducto de Eiffel.

Ibamos un día, a Baliarrain, donde había estado el Seminario Menor y donde Vd. fue seminarista. Al pasar cerca de un charco de agua, que todavía existe, originado seguramente por alguna fuente, me contó que Vd. solía guardar allí la botella de sidra, bien escondida, para encontrarla fresquita los sábados, al bajar a confesarse, creo que a Beasain. Porque, sabe, añadía ingenuamente, esas cosas no nos dejaban tener en el Seminario. Y recordándolo Vd. se reía y gozaba...

Recuerda, D. Manuel, qué recibimiento le hacían los sacerdotes, cuando nos veían llegar hasta su parroquia, perdida entre montañas muchas veces, e íbamos a pedirles las llaves de la iglesia. Aquellos curas, a punto de jubilarse, muchos de ellos recordaban con Vd. tiempos de juventud, de sus estudios; y siempre querían obsequiarnos con un vasito de chacolí, que Vd. no aceptaba nunca.

Otros, más jóvenes, le habían tenido de profesor y qué contento estaba Vd. con ellos; le abrían los armarios, los cajones, hasta la gambara, porque su deseo de encontrar alguna cosa, era un mandato para ellos.

Al acompañar excursiones y oír mis explicaciones, pasando por algún sitio de interés, los que iban al volante me preguntaban: «¿Dónde ha aprendido Vd. eso?». Mi respuesta era siempre la misma: Me lo dijo Don Manuel Lecuona. Y cuando sabían ya la contestación y estaba aprendida la lección la pregunta cambiaba: «¿Eso, también le enseñó Don Manuel?». Sí, todo lo aprendí con él.

Mas, no sólo aprendí con él, lo bueno, lo hermoso, lo bello que nos presenta la Naturaleza y el Arte, sino

que aprendí y aprendimos todos cuantos le hemos tratado, a admirar el incomparable valor que Dios puso en nuestro Don Manuel.

Juan M.ª Lekuona y Edorta Kortadi durante el Acto-Homenaje.

MANUEL LEKUONAREN LITERATUR KREAZIOA (*)

Juan M.ª Lekuona

Gai honi buruz dagoen bibliografiari begiratzen badiogu, eta norberak zuzenean ezagutzen duena kontuan hartuz, oharkizun jakinak eta jakingarriak egokitzen zaizkigu aukeran. Hasteko, eta sarrera gisan, zenbait ohar orokor egin dezagun.

Manuel Lekuonaren kreaziozko literatur idazlanak han eta hemen zabaldurik aurkitzen dira argitaraldi zeharo desberdinetan, lanei hurbilketa bat egitea nahiko zaila gertatzen delarik. Eta zailtasun hau oraindik areagotzen dela esan behar, idazlan hauek agortuak daudelako, edota bilduma eskuragaitzetan aurkitzen direlako. Eta ez hori bakarrik: zenbait idazki argitaratu gabe dago oraindik, egilearen esku-izkributan, noiz argitaratuko zai.

Bestalde, Lekuona Zaharraren literaturgintza beren liburuetan aipatzen dutenek ere, langintza horren zati

(*) Lan hau, bere osoan, azterketak eta oharrek barne, EUSKO IKASKUNTZAK argitaratuko du.

edo alderdiren bat bakarra dakarte; eta ikuspegi orokorra damaigutenek, berriz, oso orokorki eta oso laudoriotzu aurkezten digute autoreak. Hitz batean esateko, iritzi onekoa bezain gutxi zehaztua gertatzen dela Manuel Lekuonak berak sorturiko literaturaz eman den iritzia.

Hala ere, une hauetan konponbiderik izan dezake idazkiak eskuratzeko aipatu zailtasunak. Egilearen *Idaz-lan Guztiak* sailean, literaturgintz pertsonala bere osoan etorriko da, erabateko bilduma tajutuz. Beraz, asko erraztuko da idazlanetara hurbiltzea.

Idazlan guztien bidez Manuel Lekuonaren literaturgintza eskuarteke egin ondoren, norbereko literatura horren aurkezpen zehatzago eta sistematuago baten beharra gelditzen zaigu. Eta behar honi osabide bat emateko asmoan dator nire gaurko arakatze hau, aurtengo zenbait gertakizunek eraginik etorri ere.

Ospe haundiko bi omenaldi jaso ditu Lekuona Zaharrak: Gipuzkoako Foru Aldundiak Urrezko Domina eman dio, eta Gipuzkoako Seme Kuttun Titulua eskuratu; eta Eusko Ikaskuntzak eta Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako Foru Aldundiek omenaldi bat eskaintzen diote Donostian. Eta omenaldiko txostenetan literatura pertsonalari buruzkoa gure esku dagoenez, egokialdi hau ona iruditu zaigu gaiari astiroagoko azterketa bat eskaintzeko, gaiak gure iduriko, merezia duenez. Manuel Lekuonak literatur kreazioa buru-belarri landu ez badu ere, arretagarri diren zenbait gauza eskaintzen digu: haur literatura, konta-poesia eta prosa ez-literarioa; eta zeresanik ez darabilzkien teknika zaharrak eta lortzen dituen formulaketa ongi landuak.

Baita ere, aipagarria derizkiot beste honi: Lekuona Zaharra nahiko atipiko gertatzen dela gerraurreko eta gerrondoko literatur mugimenduetan. Bere hitz-lauzko eta hitz-neurtuzko lanek ez dute mendekotasun nabaririk eredu-mailan ez Orixe eta ez Lizardirekin, orduan beste askok zuten bezala; eta oraindik zerikusitxikiagoa duela esan behar azkenaldiko joera ezagunekin. Eta ati-

pikotasun honek garrantzi berezia ematen diela esango genuke bere literatur idazlanei bai teknika aldetik, bai estilo aldetik, bai ederkerari buruzko zenbait gustamolderen aldetik. Eta hori dela bide, ongarria dela uste dugu Manuel Lekuonaren kreaziozko literatura arakatzea, mugimenduen joera nagusietatik kanpo dabiltzanak ere kontuan eduki ditzagun. Aniztasunezko ikuspegiak bere balioa du bai errealtatea ezagutzeko, bai joera gutxiago ezagutu horiek erabilgarri bihurtzeko.

I.—INGURUGIROA

Erakunde batzuren eta kultur mugimendu jakinen barruan egiten dugu beti gure literatur idazlana. Eta behar bada, lege honen barruan, Manuel Lekuonak are eta gehiago markatuko du denena den joera hori. Inork gutxik bezala daki gizarteak dakarkiona jasotzen eta testigu aparta izaten; eta inork gutxik bezala, baita ere, itzuliko dizkio kolektibitateari, berak han eta hemen jasotakoak, lan berri eta literatur mugimendu eginik itzuli ere. Eraginak jaso eta eragile izan, tradizioa bereganatu eta bide berriak ebaki: utziezinezko xehetasunak ditugu Manuelen literaturgintzaz historikoki jabetuko bagara.

1.—*Etxea*

Manuel Lekuonak, eta literaturaz bakarrik ari garelarik, etxekoa du poesigintzarako lehen eragina. Bere amaren anaiordea zuen Migel Antonio Iñarra (1864-1898), poeta sariztatua. Apaiz hau gazterik hil zen eta beronen biblioteca Manuelen baserrira etorri zen parte. Apaiza eta poeta zen osaba Migel Antoniorene liburuek eta aldizkariak lotzen dute Manuel Lekuona orduko zenbait joerekin eta literatur moldekin. Iñarraren bidez lotzen zaio Donostiako literatur mugimenduari, eta baita orduko irakurketa ohizkoenei ere. Aipatzekoak di-

ra, besteak beste, «Euskalerrria» aldizkaria, «La Verda-dera Ciencia Española»-ko liburu bilduma, eta poesi la-
netan Verdaguer-en idazlan guztiak. Ikusten denez, An-
tonio Arzak Iñarraren laguna izan behar zuen, eta be-
rau egon zen «Etxetxiki»-n, Migel Antonioren jaiote-
txean. Horregatik, euskal olerkirako joera berezko zer-
bait gertatze zen Manuel Lekuonaren famili giroan.

2.—*Gasteizko Seminarioa*

Esan daiteke Manuel Lekuonaren literatur eittea eta
nortasuna hemen finkatzen dela bere luze-zabalean: or-
dukoak ditu eragin berriak, ordukoak tradizio-altxorriari
buruzko ikaskuntzak eta azterketak, ordukoak teknikak
eta gustamoldeak. Seminario eta elizbarrutiko zenbait
erakunde eta langintzek osagarri ona dakarkiote auto-
rearen kreziozko idazlanei.

a.—*Euskarazko katedra*

Euskarazko katedraduna zenez Seminarioan, nolere-
baiteko zerikusia izan zuen ikastetxe hartako literatur
mugimendu gaztearekin: ez eragile bezala bakarrik, baita
lekuko bezala ere.

Erakunde barruko lan isilaren adierazpena «Gymna-
sium» aldizkaria dugu. Beste sailen artean, literatu-
ra saila ere lantzen zuen argitalpen honek. Apaizgaiak
zientzi eta literatur mailan trebatzeko zen. Agertzen
da hitz-lauzko idazlanik, eta olerki berririk ere bai. Han-
hemenka ikus daitezke handik urte batzutara euskal li-
teraturaren esparruan aipamen bat jasoko duten zenbait
izen: A. Zugasti, F. Loidi, D. Jakakortajarena, M. Erre-
zola, Xalbador Zapirain eta abar.

Gasteizko Seminarioko olerki giroaren ezaugarriarik
bikainenetakoa Leketion ospaturiko VII Olerti-Eguna
dugu. Azkue aita-semeen omenez egin zen urte hartan,
1936ko ekainaren 28n. Irabazleen izenak aldarrikatu
eta sariak banatzeko orduan, erabaki hau eman zu-

ten epai-mahaikoek: *Opazko Saria* Iñaki Otamendik jaso zuen (zilarrezko aritz-adarra), *Giza-adiñak* izeneko poema zela bide. Anjel Sukia izan zen ohorezko aipamenaren diploma jaso zuena, *Eusko apaizgaiarena* izeneko poemari esker. Gero, Manuel Lekuonari eman zioten bigarren saileko saria, epika deritzan ariko poema bati eskania, *Iesu Aurraren Bizitza* deituriko idazlanari opa ziotena. Hiruok Seminario Nagusikoak ziren, apaizgaiak lehenengo biak, irakaslea hirugarrena.

Ez dugu ahaztu bear beste hau ere: F. Etxeberriak irabazi zuen lehenen saria, gai librean, Urretxuko Olerti Jaietan, 1933an; F. Loidik lehenengo saria, poemen sailean, Zarauzko Olerti Jaietan, 1934an; D. Jakakortajarenak bigarren saria, gai librean, Ernaniko Jaietan, 1932an. Hiruok ere iraganberriak ziren Seminariok literatur girotik.

b.—*Eusko-Folklore*

Izen honekin aldizkari bat baino gehiago beste zabalagoko zerbait esan nahi genuke: lantalde bat, metodologia bat, kultur jokabide eta jarrera bat, argitaraldi bilduma bat, eta euskal kulturaren eragileen izen andana bat.

Literaturari bakarrik atxikiz, Manuel Lekuonak urtealdi honetan herri-literatura biltzen du, berau gero eskoletan aztertzen du eta hitzezko magisteritzan banatzen, eta azkenik idazkien bidez zabalkunderako prestatzen. Ahozko literaturaganako joera honek zeharo markatzen ditu autorearen gustamoldeak, teknikak, zuzeneko erreferentziak eta zitak, aurreragoko azterketetan ikus daitekenez.

c.—*Euskaltzaindiaren ardurapean*

Arabako umeteria euskalduntzeko, plangintza bat asmatu zuten orduko apaiz gazteek. Gauza jakina da apaiz eginberritakoan Araban igarotzen zituztela apaiz-

gintza hartuz geroko lehen urteak; eta euskal irakasle ezinhobeak zitezkeela Bizkai-Gipuzkoatik zetozen elizgizon haiek.

Ekintza honek itzal bat izan zezan, eta eragozpenak jarri ez zitzaaten Euskaltzaindiaren ardurapean joan zen langintza hau guztia. Beste gauza asko bezala, ekitaldi hau ere gudateak suntsitu zuen.

Manuel Lekuonak ere Arabako umeak euskalduntzeko ihardunaldietan esku-hartu zuen; eta bere lane-tako bat izan zen, euskara ume mailan erakusteko, jolasketak asmatzea. Eta ekitaldi honek bultzatzen du haur literaturaz arduratzera, eta berau espreski lantzera, Lekuona Zaharraren literatur ezaugarriarik jakingarriene-takoa izateraino iristen delarik alderdi hau.

d.—Elizbarrutiko euskal itzultzaile

Ba du Manuelek beste eginkizun bat, bere literaturgintzarekin oso loturik dagoena, batez ere prosagintzarekin. Elizbarrutiko euskal itzulpenen arduradun izana. Eliz agiriak euskaratu beharrak erkatze bat dakar erdarraren eta euskararen artean. Eta konparatze honek dinamika bat sortu ohi du, euskara estandarizatu baten mesedetan. Euskara gaurkoratu eta teknikara egokitu beharrak ondorio jakin batzuk dakartzi: hiztegi aberatsago eta mugatuagoa, esaldiak aukeran eta aukerakoak edukitzea, estilistikako baliabideak idazkeraren onuragarri erabiltzea.

Ariketa honek guztiak eragin jakingarria ote duen nago Manuel Lekuonaren prosa hain ezaguna finka zedin eta molda. Hitz landua, estilo argi eta dotorekoa da berea. Garbizaleen eta mordoiloen arteko, beti txukun eta herrikoi, aberats eta bizia. Gainerako beste zenbait xehetasun ekar dezagun, ondorengo azterketetan zerbait aipatuko dugu autorearen prosagintzari buruz.

3.—*Aldizkari eta argitaletxeak*

Calahorratik Andoaina etortzen delarik, aro berri bat hasi ohi da Lekuonarentzat: prosagintzazko emaitzak. Urte hauetan lehenik «Egan»-en idazle laguntzaile bezala ari zaigu, eta erreportaiak egiteko joera markatzen digu bere literaturgintzan, batez ere edertiari eta euskal kulturari buruzko gaietan. Eta zerbait horrelako egiten digu «Euzko-Gogoa»-ko elkarlanetan ere.

Azkeneko hogeit hamar urte honetan, «Kardaberaz» Taldearen eraginpean, eta «Etor» argitaletxearen apioz, idazgintza jakin batetara makurtzen da autoreak. Dibulgazio lanak euskaraz ere argitaratu beharrak prosa ez-literario bat lantzera darama. Eta haur literatura ikastoletarako eta prestatu beharrak, berriz, bultzatzen du alor honetan zerbait egitera, batez ere *Txuri eta gorri eta kikirriki* mamitzera.

Hitz batean, egilearen biziabarréan literaturgintza Oiartzunen hasten da, Gasteizen finkatzen delarik eta goiena hartzen duelarik, eta azken fasea, berriz, Andoainen, bere zikloa berriro Oiartzunen isten dela. Pentsa daiteke, literatur lanari gutxiago eskaintzen diola bere baitatik. Poeta da lehenaldian, eta prosagintza ez literarioan bukatzen du bere emaitza. Hauek lirateke hartu dituen eragin nagusienak, eta ibili dituen joera nabariak, gain begiratu batetan gauzak ikusiz.

II.—IDAZLANEN SAILKAPENA

Idazkiei gainbegiratu bat eman ondoren, hau da lehenik nabaritzen dena M. Lekuonaren literatur idazlan pertsonaletan: haur literaturak duen garrantzia, bai luzezabalez, bai kalitatez. Euskal literaturaren barruan alderdi hau gutxiengo batek tajuz landu duenez, eta egin dena ere gutxi nabarmendua izan denez, ondo deritzagu Lekuona Zaharraren kasuan haur literatura bereziki aipatzeari.

Horregatik, bereizketa honek bi parte finkatzera garamatza: haur literatura eta helduen literatura. Gainerako sailkatzeak generoen eta mota desberdinen arabera egingo ditugu: poesia, ipuinak, teatroa, saiakera eta kantugintza. Hona hemen markarri nagusienak:

1.—*Haur literatura*

a.—*Teatroa*: Iesu Aurraren bizitza (1948).

b.—*Ipuin eta olerkiak*: Txuri eta gorri eta kikirriki (1978).

c.—*Jolasketak*: zenbaitzuk argitaratu gabeak; eta egin direnak ere han-hemenka agertuak (1936 arte).

2.—*Helduen literatura*

a.—*Olerkiak*: «Olerti»-ren girokoak: Eroriak (1931).

Martiriaren aita ta ama (1931).

Azkeneko olagizona (1950).

Gerrateko nere Amabi Kantak (1949).

Olerki solteak.

b.—*Teatroa*: Eun dukat (1935).

Zigor (1963).

Itzulpenak: Barbier-en Sorgiñak (1932).

Lartzabalen Okillomendi Alkate (1952).

Mayi Elissagaray-ren Ameriketako osaba (1965).

c.—*Saiakera*: Arte-izti: Estetika (1978).

d.—*Erligiozko kantugintza*: Eguberri kantuak.

Eliz kantuak.

Gainbegiratu honek bide ematen digu Lekuonak eskainitako literaturgintzaren hari nagusiak finkatzeko. Ikuspegi orokor honetatik, orain azterketak egitera irago behar dugu, literaturtasunaren aldetik gure iduriko jaingarrienak diren idazkiak arakatuz.

III.—ONDORIO GISA

Lehenik esan behar genukeena da Manuel Lekuonaren kreazio lanak han eta hemen barreiaturik daudela, argitaraldi zeharo desberdinetan, eta zaila gertatzen dela lanei hurbilketa bat egitea. Horregatik ondo etorria izango da egilearen *Idaz-lan Guztiak* bilduman literaturgintzari eskainirik aterako den alea. Errazturik gel daitezke aipatu zailtasunak.

Euskal literaturari buruzko eskuliburutan Lekuona Zaharra teatrogile, poeta eta prosalari bezala agertzen da; orokorki bezain laudoriotsu eginik dago bere aurkezpena. Geure aldetik, Literaturaren hiru barrutitan finkatu dugu Lekuonaren gaitasun berezia: haur literaturan, konta-poesian, saiakeran.

Euskarazko haur literaturaren esparruan autoreak antzerkia, olerkia eta ipuinak landu dizkigu. Bai *Iesu Aurarren bizitza*, bai *Txuri eta gorri eta kikirriki* eta bai Arabako umeentzat egindako olerkitxoak, lekukotasun ederra egiten dute gure hizkuntzan umeei eskaini zaion literaturan. Ikusirik bere estilizazio-prozedurak, berak dakarzkigun edukin kulturalak eta klitxe herrikoiak, bere literatur baliabideak eta estetika joerak Manuel Lekuonak aparteko aipamena merezia duela esango genuke euskarazko haur literaturaren historian.

Konta-poesia da bigarren mailan adieraziko genukeena. *Gerrateko nere amabi kantak* eta «Olerti»-ren inguruneke poesiak ezaugarri berezi bat dakarkigute: konta-poesia. Egileak berak esana dugu: «Narratibatik kanpo ateratakoak eskutik erortzen zaizkit». Lekuona Zaharrak gutxi bezala bizi eta sentitu ohi du kontaeraren egiturak berekin duen esanahi sinbolikoa eta emozio lirikoa. Eta alderdi hau aipagarria dela jotzen dugu, konta-poesiarako ez gustorik eta ez jakintzarik dagoen une honetan, bai bertsolarietan eta bai olerkarietan hoirelako teknikak oso gutxi erabiltzen diren garaian.

Prosa ez-literarioa deiturikoa litzateke Lekuonaren literaturgintzan hirugarrenik bereziko genukeena. Gaitasun berezia agertu digu autoreak saiakerak eta erreportaiak egiteko, batez ere arteari dagozkionetan. Gaurkoa baino estilo zaharragoko batetik abiatuz, sintesi ederrean biltzen dizkigu aintzinako teknika deskriptiboa, herri hizkuntza aukeratua, gaien kontzeptu zehatza, sena pedagogikoa eta azalpenaren joskera estetikoa. Gairik elkorrenean ere, eta gairik aseptikoenean, Manuel Lekuonak beti utziko du literatoen esku artelaria. Dohai jakingarriak aurki ditzakegu herri mailako prosatik prosa ikasi baterantzako ibilbidean.

Gure azterketaren ondorio hauek ez ditugu bukatu nahi Lekuona Zaharraren tankera literarioaz, literatur eitteaz, zerbait esan gabe. Urtearen ibilbide telurikoan Eguberria kantatuko du, kristautasunaren misteriotan Jesusen Jaiotza, familiako bizitzan haurra eta ama, lirikaren esparruan idilioa, kulturaren estadiotan herri-literatura ahalik-eta hasierazkoena, formula zaharrenetan.

Berak ez du ikerketan adinbat ihardun izan literatur kreazioan. Aldian aldiko literaturgilea dugu, gerraz geroztik, *Zigor* egitea izan ezik, asmamen-lan bererik eta luzazkorik eduki gabea. Baina artista izan da beti, hitzaien erabilkeran esku onekoa.

Euskal gizarteari begiratuta, bere literaturak zer eragin izan duen eta zer suposatzen duen, «Geroak esan beza». Baina iritziak iritzi, behin baino gehiagotan harri-dura eta gozotasuna sortzen duten pasarteak aurkituko ditugu, han eta hemen, Manuel Lekuonak utzi dizkigun antzerki, olerki, kontaera eta saiakeretan.

DON MANUEL LEKUONA HISTORIADOR Y ETNOGRAFO

Iñaki Zumalde

De la actividad polifacética de don Manuel Lekuona se me ha encomendado esbozar su perfil como historiador y etnógrafo.

Quizás, en su obra completa, la historia no sea el campo más relevante de su labor como investigador (es una opinión muy particular). Como ya lo han hecho notar quienes me han precedido en la palabra y lo seguirán haciendo quienes me sigan, hay otras parcelas donde sus trabajos han calado más hondo y han aportado luces que quedarán como hitos de nuestra cultura. Para sólo citar uno: sus estudios sobre la literatura oral euskaldun, que necesariamente habrán de tenerse en cuenta si se quiere comprender el rico y peculiar mundo de nuestros bersolaris.

A pesar de cuanto acabo de indicar, su labor como historiador y como etnógrafo tiene méritos, y no pocos.

Su condición de sacerdote ha condicionado en cierto modo su obra historiográfica a centrarse preferentemen-

Iñaki Zumalde disertando sobre el aspecto histórico-etnográfico de 'D. Manuel.

te en temas religiosos, en sus diversos aspectos; obra que la podemos dividir en dos grandes apartados: la riojana y la vasca.

Su largo exilio en tierras riojanas como consecuencia de la Guerra Civil le permitió investigar en los archivos calagurritanos. Como fruto de sus hallazgos publicó tres trabajos histórico-arqueológicos: «La catedral de Calahorra», «La parroquia de San Andrés de Calahorra» y «La parroquia de Santiago de Calahorra», aparte de varios estudios sobre los mártires calagurritanos, sobre toponimia riojana, sobre toros y teatro en Calahorra, etc.

No hay que olvidar, por otro lado, que gran parte de Euskalherria perteneció durante siglos al obispado de Calahorra y La Calzada, y que desgraciadamente su archivo ha sido poco utilizado por nuestros historiadores. Del Cartulario de este Archivo transcribió nuestro homenajeado una serie de documentos referentes a nuestra tierra que van de los años 1052 al 1216, y que actualmente están en prensa como parte de uno de los volúmenes de sus Obras Completas.

Teniendo en cuenta que nuestros archivos (con excepción de los navarros) andan muy escasos de documentación de esa época, se puede uno imaginar la satisfacción que experimentarán los medievalistas vascos al disponer estas fuentes documentales.

Su aportación a la historia vasca es considerable. Destaca la Monografía histórica sobre su pueblo natal: «Del Oyarzun antiguo». Otras de sus obras a señalar: «El Convento de las Brígidas de Lasarte», los ensayos sobre «La iglesia parroquial de Andoain», «La parroquia de San Pedro de Lasarte», «Las parroquias de San Sebastián», «Problemas de la protohistoria hernaniana», «Bedayo en el complejo fronterizo de Guipúzcoa con Navarra», «Pasai San Pedro, elizaren berreun urte betetzea», «Añorga en la *artiga* de San Sebastián», etc. Un etcétera bastante extenso por cierto.

La mayoría de sus trabajos sobre La Rioja podíamos clasificarlos como clásicos. Clásicos en cuanto a la forma de enfocar la historia a base de documentación comentada críticamente y la subsiguiente descripción de hechos y lugares.

Por el contrario, cuando aborda temas de nuestra tierra, sobre todo cuando se centra en la zona que rodea a Donostia, su técnica o método historiográfico varía. Los vastos conocimientos del autor en las diversas disciplinas en las que se ha ejercitado se convierten en elementos auxiliares que hacen de él un historiador original, bastante distante de lo que podríamos llamar historiador corriente o normal.

Es una auténtica gozada leer sus trabajos abordando esas parcelas de la historia sobre las que se poseen escasas noticias. Con la ayuda de sus profundos conocimientos de geografía, toponimia, etnografía, lingüística, religiones, etc. reconstruye etapas de un ayer sumido en nebulosa, convirtiéndolos en un cuadro vivo y palpitante. Recordemos sus trabajos sobre el naciente San Sebastián a través de sus primitivas parroquias, sobre Añorga, la protohistoria de Hernani, los primeros capítulos de su historia de Oyarzun, El Camino de Santiago, en Guipúzcoa, o las Antiguas Calzadas, etc.

No son elucubraciones gratuitas o ingeniosos alardes de erudición plural, sino hipótesis de trabajo, sugerencias y hasta intuiciones si se quiere, pero tan bien urdidas y razonadas que tienen sólidos visos de ser lo que en realidad ocurrió.

Lecuona ha trabajado tanto en este campo que ha llegado a sintetizar la normativa de su método de investigación. Su ensayo «Escollos de nuestra historiografía (normas de buen sentido para nuestros historiógrafos)» y el que puede considerarse como su complemento: «Euskal nortasuna», es una lección sabia, rebosante de sentido común digna de leerla y estudiarla a fondo por cuantos pretendan iniciarse en la historia vasca. Es una

metodología muy *sui generis*, un tanto al margen de la propedéutica hoy en uso en muchas facultades de historia.

El fundamento de su trabajo es que en la historia, aparte del documento escrito, fuente típica en esta disciplina, hay otras auxiliares a tener muy en cuenta, tales como:

- Las tradiciones.
- El monumento o la arqueología.
- La geografía y la toponimia.
- La etnografía.
- Las instituciones.

Con su habitual modestia llama «puntos de vista» a esa confrontación del documento escrito con los datos aportados por esas ciencias auxiliares. La interdisciplina en historia es fundamental.

Al comienzo de esta disertación indicaba que se me había encomendado esbozar su labor como historiador y como etnógrafo. En este último campo su labor tuvo dos vertientes:

- La recogida de materiales.
- Y, el análisis y sintetización de los mismos.

Su recogida de materiales está circunscrito preferentemente en su pueblo natal: Oyarzun. Versan sobre «Creencias y ritos funerarios», «La religiosidad del pueblo», «Establecimientos humanos», «El lenguaje infantil», «La canción Infantil», «Lenguaje empleado con los animales domésticos», «Las fiestas populares», etc. Don Manuel fue uno de los colaboradores de la magna obra que organizó don José Miguel de Barandiarán en el Seminario de Vitoria, donde ambos impartían a la sazón lecciones de índole varia.

En cuanto a su segunda actividad en este campo, enlaza íntimamente con la historia, de la que hemos hablado antes como una de las auxiliares de la misma. Otros de sus trabajos, por el contrario, se circunscriben específicamente a esta ciencia, tales como «Toberas eta txa-

laparta» «Mozorros y Luperkos», «Olentzero eta olentzero kantak», «Iñauteriak», «Euzko mitologia», etc.

Enumerar los títulos de sus estudios haría interminable nuestra exposición. Basta tener en cuenta que sus trabajos de historia y etnografía publicados en sus Obras Completas ocupan tres volúmenes de unas 500 páginas cada uno, de letra menuda; y está en prensa, otro volumen.

Si algo hizo don Manuel en su dilatada y fecunda vida fue trabajar y trabajar; trabajar por nuestra cultura. La cultura ennoblece al pueblo que la genera. Todo su saber lo dedicó a buscar las raíces de su pueblo para que lo conociéramos mejor, y conociéndolo amarlo más profundamente.

Este merecido homenaje que le estamos tributando en estos momentos, es lo menos que podemos ofrecerle.
¡Aita Lekuona, eskerrikasko!

NERE OMENALDIA

Manuel Lekuona

Eskerrak.

Eskerrik asko.

Orixe da, ordu ontan, nere ezpañetatik darion itza, itz bedeinkatua. Eskerrik asko.

Omen-aldi bat opa didazute. Omenaldi bat, Euskalerriaren onerako egin ditudan idaz-lan guztiengatik. Bañan ez, askotan oi dan bezela, omen-aldi folklorikoa. Ikaskuntzazko omen-aldi bat baizik. Estudiozko omen-aldia.

Eskerrik asko, lendabizi, nere lanak analizatzen lan-egin dezutenoi, egin dezuten lanagatik. Egia esan, nere bizitza guztian lanean jardun det, eten gabeko lanean, bizioz bezela lanean. Bañan ez nuan sospetxatzen nere lan aiek olako jakinduriazko garrantziarik izango zutenik. Ez dakit begi argia euki ote dezuten zuen analisetan; ala, guztia, borondate on baten fruitua izan ote dan. Dana dala, eskerrik asko.

Bañan, batez ere eskerrik asko gure Gipuzkoari bere seme kutun ta berezi aitortu naualako.

Egi-egia esan bear badet, orixe bakarrik naiko pagoa zitekean, nere betiko lan guztiengatik: nere aberri txiki dan nere Gipuzkoak nere lanak orrenbeste ixtimatea, orren ontzat ematea.

Don Manuel Lekuona con el premio-escultura que lleva su nombre.

Ba da Biblian esaera bat: *Dicite iusto QUONIAM BENE* = «Esaiozute nere seme zintzoari, ONDO DAGOLA». Bibliako itz oiek, beren murriztean, beti ere alako atximur goxo bat egin izan didate neri nere barrunbean, Liburu Santuan irakurtzean. «Esan nere seme zintzoari, ONDO DAGOLA». Saririk ederrena neretzat, Gipuzkoaren aotik itz oiek entzutea: Ondo portatu naizela, eta orregatik bere seme kutuntzat, seme berezizat aitortzen nauala. Saririk ederrena neretzat.

Eskerrik asko, beraz, Ama Gipuzkoari ere.

Gañerakoan, zer esango det nik?

Itz-gutxi, esan-zalea izan naiz beti; ixillik egon naigo, itz-egin baño.

Bañan nere lan etengabe au, lan neketsua izango zitzaidala uste badu norbaitek, egi-egia aitortu bear diot ori uste lezakeanari, nere etengabeko lana, lan bat ez baño, atsegin bat areago izan zaidala.

Izan ere, lan ondo egiñak beti du beregan bere atsegin; bañan batez ere lana MAITEZ egiten danean... Ez galde ama bati, zenbat neke kostatzen zaion, bere semetxoa azitzea. «Maite danean ez dago nekerik» erantzungo dizute.

Nik ere berdin-berdin: MAITE DANEAN, EZ DAGO NEKERIK.

Eta ez nua ezer geiago esatera.

Esana dago.

La Orquesta Sinfónica de Euskadi, dirigida por el maestro Jordá, interpretó entre otras obras diversos fragmentos de la Opera *Zigor* de Francisco Escudero y letra de Manuel Lekuona.

ZIENTZI ETA KULTUR KONTSEILARIAREN TXOSTENA

Pedro Migel Etxenike

Manuel Lekuona, jaun agurgarria —agurgarririk bada— ez ote da nerea beranduegiko txanda, dagoeneko esan etzaizunik esan dezaizudan? Kardaberaz Bazkunak orain zazpi urte eskeini zizun omenaldian esatekorik gelditu bazen, atzo ta gaur jardun zaizkizunek hor non-bait azalduko zuten. Zertan ote natorkizu bada, ia dena esana badago? Zer dizut esatekorik?

Badakit, Orixe zenak hain jator idatzi zuenez, «*erabateko gauzak ondo esatea ... nornairen mende ez dagoela*». Behar bezain txukun eta ongi azalduko ez badi-tut ere, ezin geldi naiteke gaurko egun hontan honako hauek jendaurrean zuri esan gabe:

1. Lehenik, Eusko Jaurlaritzaren eta Euskalerria-ren eskerrona agertzen dizut guzien aurrean. Eta esango dizut zergatik. Ni ez nauzu nor zure ikerlanen haundia neurtzeko eta epaitzeko, zuk azertu gaitan ezjakina nauzulako. Jaurlaritza ere ez da gai horretarako. Herria bera ere ez. Zure lanaren handia, ikasiek goraipatu di-gute, ikerketari beharrezkoa zaion kritika eta guzti.

Baina alderdi berezi hoi en ganetik, badu Eusko Jaur-laritzak Euskalerriaren izenean zuri eskerrak emateko ziorik. Gure herriak bere burua hobeto ezagutu dezan egin duzun lan ikaragarria, nahiz-eta giro eta inguru gaiztoetan gertatu zeure bizitzako zenbait unetan. Zure lagun haundi bati aitortu zenionez, «*Lan egin nai duanarentzat, garai guztiak onak dira ... jarrai lanari! / Besteak beste, etorkizuna ez dago-ta inoren eskutan ...*» (1). Zuk esan zenezakeen horrelakorik, gordeta, ihesika, atzerriaturik gertatu arren, atertu gabe lanean jardun zenuen horrek. Zuk esanari zerbait erantsi behar bagenioke hauxe litzateke: ... Eta etorkizuna gizon-emakumeon esku dagoen neurrian, lana gogotik eta ondo egiten dutenen esku egon ohi dela. Eskerrik asko, beraz, Oyartzungo Lekuona Manuel jauna, giroak giro, erasoak eraso, nekeak neke, beti aurkitu duzulako gure herrikoak aztertzeko eta lantzeko egokiera eta beta. Eskerrik asko, zure lankide batek aitortu zigunez, etengabeko lan hoietan «beti paketsu, beti neurritsu, beti orduko, zeure goxoa eta zeure grazian, inguruko lanarentzat esker-tsu eta besten iritzietara idekia» izan zeralako (2). Eskerrik asko, Euskal Pizkundearen zain ez baina, beti ere euskeraren eta euskaldungoaren piztaileetakoa izan zaitugulako. Aitormen hau zor dizu gure herriak eta zor hori jendaurrean aitortzea merezi baino gehiagoko ohorea gertatu da neretzako.

2. Bigarrenez —eta azkenik, ez baitut nere erruz gure jardunaldi hau neurritz gain luzatu nahi— inoiz azaldu izan dudan kezka bat azaldu nahi nizuke.

Gaur egun eta geroenean geure euskaldungoa —batez ere zuk hainbat maitatu ezezik landu duzun euskera— galdu nahi ez dugunok, dudarik ez da, aukera be-

(1) Goñi-tar Joseba: *Don Manuel Lekuonaren omenez*, in: Lekuona'tar Manuel Jaunaren omenezko idazki-bilduma I, Kardaberaz Bilduma 19, Gasteiz 1977, 176.

(2) Joxe Mari Aranalde: *D. Manuel, jaun fina da*, in: Lekuona'tar Manuel Jaunaren omenezko idazki-bilduma III, Kardaberaz Bazkuna 21, Gasteiz 1977, 42.

rriak dituguna. Baina, kezkatu nabil ez ote dugun behar bezala erabiliko eskaintzen zaigun aukera. Beldurrik badut, ez ote dugun errazegi uste izango, hemendik aurrera agintaritzaren eta ardularitza edo administrazioaren esku dagoela gure herriaren etorkizuna. Uste horretan eroriko bagina, usteldurik genuke dagoeneko emaitza. Eta zure aurrean azaldu nahi dut kezka hau, zurea ere badelakoan eta zuretzat asma dezakegun omenaldirik bikainena, hain zuzen, kezka hori geure egunoroko lanaren bidez uxatzea delakoan. Nere aldetik, zure bizitza eredu hartuko dudala esanaz egin nahi dizut omen. Badakizu gure herriak hasi berria duen ekitaldi berri honetan, gure eskuko herrigintzan aurrerapenik egiten ari gerala. Zuk hainbat landu dituzun kultur sailak ere ari gera zerbait indartzen. Baina ez dugu bururik jasoko, ez gara euskaldun eta Euskalerrri izango bertako seme-alabok, zure jokabideari jarraituz, geuk beste inork egin ez dezakeen lana egiten ez badugu. Beharrezkoa baitu gure herriak bere eskuko Jaurlaritza, beharrezkoak dirua eta legebidea, ... baina zertarako lituzke guzi hoiek izangogoa galduko balu? Zertarako dira aukera, erabiliko duenik ez badago? Horrelakorik gertatzea baino hobe genuke, zu bezala, edozein aldartetan aukera berriak sortu eta erabiltzen jakitea.

Beraz, zuri eskerrak eman eta omen egiteko Jaurlaritzaren izenean honako hau baino egokiagorik ez dut eskeintzeko: gure hitza damaizugu Lekuona jauna, herri honek bere burua jasotzeko eta nor izateko aukera guziak izan ditzan arte ez dugula etsiko. Gureak eta bi joko ditugula, gure Euskalerrri hontan euskeraz bizi nahi duenak, bere asmoak egi bihurtzeko aukera guziak izan ditzan arte. Eta gure herriak ere omen egingo dizula sinisten dugu, sortzen zaizkigun aukera berriak zuhur eta egoki erabiliz.

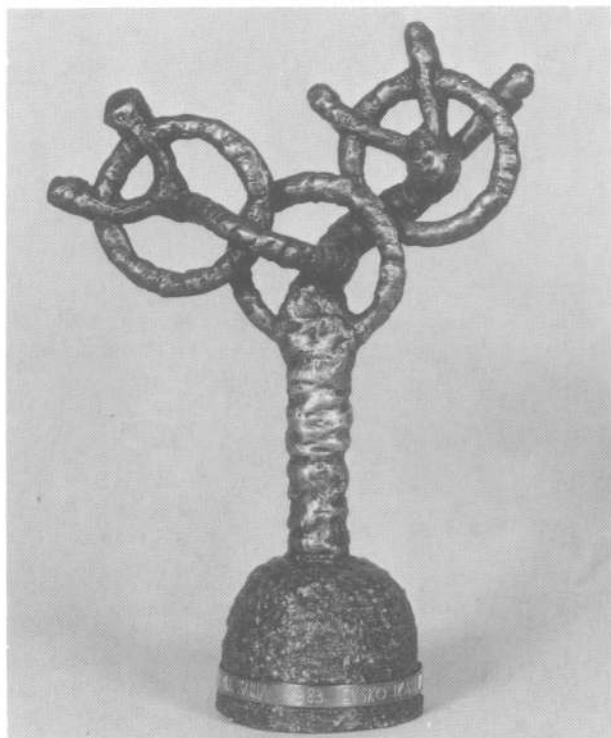
Mesa Presidencial del Banquete-Homenaje en el Hotel María Cristina de Donostia: José Miguel Barandiarán, Pedro Miguel Etxenike, Manuel Lekuona, Iziar Rementería, Jesús M.* Alkain, Jesús M.* Leizaola y Fco. Javier Eizaguirre.

ENTREGA E INSTITUCIONALIZACION DEL «PREMIO ANUAL MANUEL LEKUONA DE EUSKO IKASKUNTZA»

Yo, D. José Miguel Barandiarán, como Presidente de la Sociedad de Estudios Vascos, institucionalizo el «Premio Anual Manuel Lekuona de Eusko Ikaskuntza» y lo concedo este año de 1983, por acuerdo de la Junta Permanente, a D. Manuel Lekuona Echabeguren, personalidad que se ha distinguido por su obra total (opera omnia) en favor de la Cultura Vasca.

«MANUEL LEKUONA EUSKO IKASKUNTZAKO URTEROKO SARIA» EMATEA ETA ERATZEA

Nik, Barandiarango Jose Miel jaunak, Eusko Ikaskuntzako Lehendakari naizenez, «Eusko Ikaskuntzako Manuel Lekuona Urteroko Saria» eratzen dut eta aurten, 1983ko urtean, Batzorde Nagusiak hala erabakirik, Euskal Kulturaren alde bere lan osoagatik (opera omnia) aipagarri den Manuel Lekuona Etxabeguren jaunari ematen diot.

Premio Anual Manuel Lekuona de Eusko Ikaskuntza.
Escultura de Remigio Mendiburu.

EUSKO IKASKUNTZA
SOCIEDAD DE ESTUDIOS VASCOS